

Denna skrift utgör första kapitlet i
Rudolf Rockers arbete Nationalism och
Kultur, utgiven på Federativs förlag
1949.

SAC:s Studieråd, Sveavägen 98, 7 tr,
113 50 STOCKHOLM

Rudolf Rocker

Viljan till makt som faktor i historien

Viljan till makt som faktor i historien. Vetenskap och historieuppfattning. Den ekonomiska materialismens otillräcklighet. Lagarna om det materiella skeendet och "samhällsfysiken". Betydelsen av produktionsförhållandena. Alexanders fälttåg. Korstågen. Påvedömet och kätteriet. Makten som en störande och hinderlig faktor för framåtskridande i den allmänna hushållningen. Ödestron på "historisk nödvändighet" och på en "historisk uppgift". Borgardömet ekonomiska ställning och sociala aktivitet. Socialismen och socialisterna. Psykologiska betingelser för alla historiska omvälvningar. Krig och ekonomi. Monopolism och självhärskardöme. Statskapitalism.

Ju grundligare man besinnar politikens inflytande på historien, desto mer blir man övertygad om att "viljan till makt" hittills varit en av de starkaste drivfjädrarna vid de mänskliga samhällsformernas utgestaltung. Den åsikten, att alla politiska och sociala förlopp blott är resultatet av tidigare ekonomiska betingelser och restlöst kan förklaras genom dessa, håller inte stånd inför en djupare undersökning. Att de ekonomiska betingelserna och produktionsapparatens särskilda socialstruktur spelar en roll i människosläktets utvecklingshistoria, det vet var en och en, som allvarligt eftersträvar att vinna klarhet över samhällslivets olika företeelser. Dessa fakta var kända, långt innan Marx började förklara dem på sitt särskilda sätt. En hel rad framstående socialister, sådana som Saint Simon, Considerant, Louis Blanc, Proudhon och åtskilliga andra, har i sina skrifter påpekat dem, och man vet, att Marx kom fram till socialismen just genom studiet av deras skrifter. Dessutom ligger det i socialismens

själva väsen att klart se, hur de ekonomiska betingelserna återverkar på samhällslivets utgestaltung.

Att Marx accepterat detta historiefilosofiska betraktelsesätt är emellertid ingalunda det mest påfallande hos hans lära. Snarare frapperas man av den oreserverade form, som hans framställning får, och av det tänkesätt, varpå han grundar sin åsikt. Här märks tydligt inflytandet från Hegel, hos vilken Marx gått i lära. "Det absolutas" filosof, "den historiska nödvändighetens" och "den historiska uppgiftens" fader är den ende, som skulle ha kunnat ge hans omdöme en sådan självsäkerhet och få honom att tro sig ha upptäckt "lagar för samhällsfysiken", enligt vilka varje historiskt skeende var orsaksbetingat och ett uttryck för naturnödvändiga processer. I själva verket har Marx' efterföljare jämfört "den ekonomiska materialismen" med Kopernikus' och Keplers upptäckter, och det var ingen mindre än Engels själv som framkastade påståendet, att socialismen blivit en vetenskap med denna nya historieuppfattning.

Grundfelet hos detta betraktelsesätt ligger emellertid däri, att det jämställer orsakerna bakom de sociala förloppen med orsakerna till det mekaniska skeendet i naturen. Naturvetenskapen sysselsätter sig uteslutande med de fenomen, som framträder inom denna vida ram, vilken vi kallar naturen, och som därför är bundna till tid och rum och alltså åtkomliga för den beräknande människotanken. Ty naturens rike är en värld av inre sammanhang och av ett mekaniskt tvång, som fordrar, att varje förlopp underkastas lagen om orsak och verkan. I denna värld finns det ingen slump, där blir all godtycklighet utesluten. Av den anledningen räknar naturvetenskapen blott med stränga fakta; ett enda faktum som strider mot den tidigare gjorda erfarenheten och inte låter sig inlemmas i teorin kan vräka omkull den mest skarpsinniga byggnad av lärosatser.

I det metafysiska tänkandet och det praktiska handlandets värld kan den principen ha giltighet, att undantagen bekräftar regeln. Så är däremot aldrig förhållandet inom naturvetenskapen. Visserligen frambringar naturen en oändlig mångfald av former. Var och en av dessa former måste emellertid underkasta sig samma oföränderliga lagar. Varje rörelse som fortskrider genom världsalltet följer en lika sträng och oefftergivlig nödvändighet som den vilken präglar de enskilda varelsernas fysiska existens här på jorden. Lagarna för vår fysiska tillvaro är inte underkastade människoviljans godtycke; de utgör tvärtom en integrerande del av vårt eget jag, utan vilken det vore otänkbart, att vi skulle fortbestå. Vi föds, intar näring, utsöndrar förbrukad materia, tillväxer, alstrar avkomma och går mot vår upplösning, utan att kunna ändra något i detta. Här framträder nödvändigheter, som vår vilja inte rör på. Människan kan taga naturkrafterna i sin tjänst. Hon kan i viss mån koppla in deras verkningar på bestämda banor. Men hon kan inte upphäva dem. Lika litet är vi istånd att råda över de egenartade förlopp, som gestaltar vår kroppsliga tillvaro. Vi kan införa en växling i de yttre skeenden som åtföljer dem och på många sätt anpassa dem efter vår personliga vilja, men det är oss omöjligt att utesluta själva förloppen ur vårt liv. Vi är inte tvungna att förtära den näring, som vi får, på det sätt, naturen uppfordrar oss till, men vi kan inte undandra oss att äta och sova, om vi ej i förtid vill göra slut på vår fysiska tillvaro. I denna värld av orubblig nödvändighet finns ingen plats för mänsklig målsättning.

Det är just denna järnhårda lagbundenhet mitt i det kosmiska och fysiska skeendets eviga växling som drivit mer än en snillrik hjärna fram mot tanken, att förloppen inom det mänskliga samhällslivet skulle vara underkastade samma orubbliga nödvändighet och följ-

aktligen låta sig beräknas och tydas enligt naturvetenskapens metod. De flesta historieuppfattningar bygger på denna vanföreställning, och den tycks ha kunnat nässla sig in i människors huvuden uteslutande därför att de gjort lagarna om vår fysiska existens till utgångspunkt för allt som sker inom samhällslivet. De har med andra ord förväxlat den mekaniska nödvändigheten med de mänskliga syften och målsättningar, som enbart borde anses vara uttryck för människans tanke.

Vi förnekar inte, att det också i historien finns inre sammanhang, vilka låter sig hänföras till lagen om orsak och verkan alldeles som i naturen; emellertid är det vid de sociala förloppen alltid fråga om en kausalitet hos den mänskliga målsättningen, då det i naturen däremot blott är fråga om en kausalitet hos den fysiska nödvändigheten. Den senare fortskrider, utan vårt ingripande; den förra är blott en yttring av vår vilja. Religiösa föreställningar, etiska begrepp, seder och bruk, traditioner, juridiska och politiska åskådningar, egendomsförhållanden, produktionsformer och dylikt kan inte betraktas som nödvändiga betingelser för vår fysiska existens, utan vittnar snarare om vårt behov av målsättning. Varje målsättning är emellertid en trossak, som undandrar sig vetenskaplig beräkning. I det fysiska skeendets rike gäller alltid ett måste; i trons rike däremot råder blott sannolikheten: det kan hända, men det måste inte nödvändigtvis vara så. Varje förlopp, som motsvarar vår fysiska tillvaro och tar sikte på den, är ett skeende utanför vår viljas kontroll. Varje socialt förlopp överensstämmer däremot med mänskliga syften och målsättningar och äger rum inom vår viljas gränser, är alltså ej beroende av det vi förstår med naturnödvändighet.

När Flatheadindianskan klämmer in skallen på sitt nyfödda barn emellan ett par brädstumpar, för att den

skall få en önskad form, så utför hon ingalunda detta på grund av någon nödvändighet, men väl på grund av en sedvänja, som får sin förklaring genom mänskliga trosföreställningar. Lever människan i månggifte, i monogami eller celibat, så är detta en fråga om mänskliga målsättningar, vilka inte har något gemensamt med det fysiska skeendets nödvändigheter. Varje rättsuppfattning är en trossak, som inte betingas av någon som helst fysisk kausalbundenhet. Om människan är muhammedan, jude, kristen eller djävulsdyrkare, så har detta förhållande inte det minsta sammanhang med hennes fysiska tillvaro. Människan kan leva under vilka ekonomiska förhållanden som helst och anpassa sig efter varjehanda politiska system, utan att de för hennes fysiska existens gällande lagarna blir berörda av detta. Ett plötsligt upphävande av tyngdlagen skulle få oöverskådliga följder; en oväntad stagnation i våra kroppsfunktioner vore liktydlig med döden. Människans fysiska tillvaro skulle däremot inte lida den minsta skada av att hon aldrig hört talas om Hammurabis lagbok, om de pythagoreiska lärosatserna eller om den materialistiska historieuppfattningen.

Detta innebär inget värdeomdöme, utan blott konstaterandet av ett sakförhållande. Varje yttring av mänsklig målsättning har uppenbar betydelse för vår sociala tillvaro. Men man borde en gång för alla sluta med att fatta samhällsföreteelserna som lagbundna vittnesbörd om något som sker av naturnödvändighet. Ty en dylik åsikt måste leda till de ömkligaste felslut och kan blott bidra att gagnlöst förvirra vår uppfattning om historiens gång.

Otvivelaktigt är det historieforskarens uppgift att spana efter det inre sammanhanget i det historiska skeendet och klarlägga dess orsaker och verkningar. Därvid får han emellertid aldrig glömma, att detta

sammanhang är av helt annan art än de fysiska naturförloppens sammanhang och att det därför måste bedömas på helt annat sätt. En astronom kan på sekunden förutsäga, när en solförmörkelse skall inträffa eller en komet bli synlig. Planeten Neptunus hade faktiskt fått sin existens matematiskt uträknad på det sättet, redan innan något mänskligt öga skådat den. Men ett dylikt förutseende är blott möjligt, när man har att skaffa med yttringar av fysiskt skeende. Inga motsvarigheter råder, där det gäller att beräkna mänskliga motiv och målsättningar, eftersom dessa över huvud inte är tillgängliga för kalkyler. Det är omöjligt att beräkna och förutse, vilket öde som skall drabba folk, raser, nationer eller andra socialgrupper; vi mäktar ej ens åstadkomma en motsägelselförklaring till allt, som en gång varit. Historien är nu en gång ingenting annat än det vida fältet för mänskliga målsättningar, och därför är varje historieuppfattning blott en fråga om tro, som i bästa fall uteslutande kan grundas på sannolikhet, men som aldrig förmår åberopa sig på obetingad visshet.

Påståendet, att samhällsbildningarnas öden skulle kunna framgå ur en "samhällsfysiks" förmenta lagar, är ungefär lika tillförlitligt som vissa kloka gummors antagande, att människornas öde skulle stå skrivet i kaffesump eller i handflatans linjer. Visserligen kan man väl ställa horoskop också för folk och nationer. Men profetiorna från våra astrologer på det politiska och sociala området är ingalunda ofelbarare än de förutsägelser, som bygger på att människans öde skulle vara beroende av stjärnornas ställning på himmelen.

Att en historieuppfattning ändå kan innehålla tankar, som kastar värdefullt ljus över händelser i det förångna, torde väl vara ovedersägligt; vi vänder oss också blott mot påståendet, att historiens gång bestämmas av samma eller liknade lagar som dem man möter hos hela det fysiska och mekaniska skeendet i

naturen. Detta oriktiga påstående, som heller ingen lyckats bevisa, medför emellertid även en annan risk. Har man en gång vant sig vid att sammanblanda naturförloppens orsakskedjor med de sociala omvälvningarnas betingelser, så är man blott alltför benägen att speja efter en grundorsak, genom vilken det vore möjligt att förklara den lag om social jämvikt, som tänkes betinga varje historiskt skeende. Råkar man in i dylika spekulationer, så bortser man emellertid lätt från alla andra orsaker till samhällslivets utformning och den växelverkan som är ett resultat av dessa andra orsaker.

Varje syn på människan, som siktar mot en förbättring av hennes sociala levnadsbetingelser, är närmast ett slags önsketänkande och kan blott stödja sig på sannolikhetsskäl. Vilken ståndpunkt man än intar inför dylika skäl, så blir vetenskapen ställd utanför, eftersom all sannolikhet endast grundar sig på antaganden, som varken kan beräknas, vägas eller mätas. Givetvis går det att ta med fakta från den vetenskapliga forskningen bland de motiv man vill anföra till försvar för en samhällsuppfattning som den socialistiska. Enbart därigenom blir denna samhällsuppfattning dock ingalunda någon vetenskap. Dess strävanden blir ju dock ej verklighet på samma självklart lagbundna sätt, som alltid är utmärkande för skeendena i den fysiska naturen. Historien känner inga lagar, som ofelbart visar vägen för människans hela sociala aktivitet. Då man sökt visa, hur sådana lagar faktiskt existerar, har man hittills alltid upptäckt, vilket fullständigt lönlöst bemödande man kastat sig in i.

Det är blott av lagarna för sin fysiska existens, som människan är ovillkorligt beroende. Hon har inga möjligheter att förändra sin kroppsbyggnad och upphäva eller efter behag omgestalta grundbetingelserna för sin materiella tillvaro. Hon kan inte förhindra, att hon kommer hit till jorden, och inte heller kan hon undgå

att nå slutet på sin pilgrimsfärd genom livet. Hon mäktar ej rubba banorna för de stjärnor, som bestämmer rytmen i hennes eget liv, och därför måste hon ta alla följder av jordens rörelse genom världsrymden, utan att i minsta mån kunna ändra på detta faktum. Hennes samhällsliv är däremot icke underkastat denna inneboende nödvändighet hos världsförloppet, ty det utgör ju en direkt följd av hennes egen vilja och verksamhet. Hon kan betrakta sina sociala levnadsbetingelser som uttryck för en gudomlig vilja eller som resultat av oföränderliga lagar, som hon ej rör på med sina föresatser. I så fall verkar denna tro lamsläende på hennes vilja och förleder henne att finna sig i de givna förhållandena. Men hon kan också bli övertygad om att all samhällstillvaro har en begränsad hållfasthet och låter sig förändras av människans materiella och andliga strävanden. I så fall kommer hon att söka omgestalta de samhällsförhållanden, under vilka hon lever, och hon är beredd att genom eget ingripande bana väg för nybildningar på det sociala området.

Hur djup inblick människan än får i universums lagar, så förmår hon dock ej rubba dem, eftersom de inte skapats av henne. Varje yttring av hennes egen sociala tillvaro och varje samhällsform, som hon fått i arv från gångna släktled, är emellertid människoverk, och dem kan hon genom sin vilja och sin ansträngning ge ny gestalt eller bringa att tjäna nya ändamål. Blott en sådan insikt blir verkligt revolutionär och buren av andan hos kommande generationer. Den som väntar sig ett naturnödvändigt fortskridande hos alla historiska förlopp, offerar däremot gärna framtiden på det gångnas altare; han beskriver det sociala livets företeelser, men ändrar dem icke. I det avseendet är all fatalism sig lik, den må vara religiös, politisk eller ekonomisk. Den som ideligen fastnar i dylika fällor går miste om livets dyrbaraste tillgång: behovet att följa

den egna inre nödvändigheten. Särskilt farlig blir fatalismen, när den uppträder i vetenskaplig kostymering, vilken numera så ofta får ersätta prästrocken. Låt oss därför ännu en gång betona, att de orsaker som ligger till grund för samhällslivet inte har något gemensamt med lagarna för de fysiska och mekaniska naturförloppen, ty de är blott uttryck för en mänsklig målsättning, som ej får betraktas på ett rent naturvetenskapligt sätt. Bortser man från detta faktum, så gör man sig skyldig till ett ödesdigert självbedrägeri, som blott kan medföra en fullständigt skev verklighetsbild.

Detta gäller om varje historieuppfattning, som utgår ifrån att alla sociala företeelser tar formen av oefftergivliga orsakssammanhang. Men det gäller särskilt om den materialistiska historieuppfattningen, som ju vill förklara samtliga skeenden i historien utifrån de rådande produktionsförhållandena, vilka uppges vara orsaken till allt. Ingen tänkande människa torde numera förneka, att man omöjligen kan fälla ett riktigt omdöme rörande ett historiskt tidsskede, utan att ta hänsyn till de då rådande ekonomiska betingelserna. Men ännu ensidigare vore det att vilja betrakta hela historien blott som en produkt av de ekonomiska förhållandena och hävda, att dessa också sätter sin prägel på alla andra former för socialt liv.

I historien finns det tusentals företeelser, som inte kan förklaras ur rent ekonomiska orsaker eller i varje fall inte enbart ur dem. Visst kan man inordna allt i ett bestämt schema, men resultatet brukar vanligtvis inte vara särdeles lysande. Det finns knappast någon historisk företeelse i vilken man inte också ser ekonomiska faktorer ingripa. Men de ekonomiska krafterna är aldrig de enda drivfjädrarna, som sätter det hela i rörelse. Varje social företeelse är betingad av en rad olikartade orsaker, vilka vanligtvis griper in i varandra

på ett så komplicerat sätt, att man över huvud taget inte alls kan klart skilja den ena från den andra. Ständigt har man att räkna med en växelverkan mellan särskilda orsaker, som visserligen i allmänhet kan tydligt urskiljas, men som å andra sidan inte låter sig beräknas enligt vetenskapliga metoder.

Historien uppvisar företeelser som haft den mest genomgripande betydelse för miljoner människor, men som ändå inte kan förklaras ur rent ekonomiska synpunkter. Vem skulle exempelvis vilja påstå, att Alexander den stores erövringståg beror på tidens produktionsförhållanden? Det väldiga rike som Alexander byggde upp på hundratusentals människors gravar störtade samman strax efter hans egen död, och redan detta bevisar, att den macedoniske världserövrarens militära och politiska framgångar inte var "historiskt betingade" av en ekonomisk nödvändighet. Lika ringa betydelse hade tidens produktionsförhållanden. För Alexanders meningslösa fälttåg spelade maktlystnaden en vida större roll än de ekonomiska betingelserna. Lusten att härska över hela världen hade tagit rent sjukliga former hos denne ärelystne despot. Hans rasande makthunger var drivfjädern i hela hans politik och ledmotiv bakom alla dessa krigiska företag, som fyllde stora delar av den då kända världen med mord och brand. Det var också till följd av makthunger, som han kände sig lockad av de orientaliska despoternas prästkungadöme och började tro på sin egen gudomlighet.

Viljan till makt, som alltid utgår från individer eller små minoriteter i samhället, är över huvud taget en av de viktigaste drivkrafterna i historien. Men fast denna faktor ofta djupt ingripit i utformningen av hela vårt ekonomiska och sociala liv, så har man hittills alltför litet uppmärksammat dess räckvidd.

Korstågens historia är otvivelaktigt betingad av

starka ekonomiska motiv. Mången utfattig riddare torde ha fått sin starkaste eggelse att höja korsfanan, inte av den religiösa övertygelsen, utan av drömmen om österlandets rikedomar.

Men enbart ekonomiska orsaker skulle aldrig ha kunnat hänföra miljoner människor i flera århundraden. Man måste också räkna med, att de varit besatta av en tro, som ständigt måste rycka dem med sig, så snart ropet "Gud vill det!" genljöd i deras öron. Och därvid betydde det ingenting, att de saknade varje aning om de oerhörda svårigheter, som så äventyrliga företag måste medföra. Hur kraftigt denna orubbliga tro inverkade på dåtidens människor framgår av det s. k. barnkorståget (1212). Detta kom till stånd, då folk började bli allt klarare medvetna om att de tidigare korstågen varit misslyckade. Fromma svärmare predikade nu, att den heliga graven blott kunde befrias av barn, genom vilka Gud skulle göra ett underverk i världen. Säkerligen var det inte av några ekonomiska bevekelsegrunder, som många tusentals föräldrar lät sig hänföras att skicka ut sitt älsklingsbarn mot en säker död.

Påvestolen hade från början varit rätt obenägen att egga den kristna världen till det första korståget. Men när den senare ingrep, så var det snarare av makt-politiska än av ekonomiska bevekelsegrunder. I kampen för att vinna världsligt inflytande åt kyrkan passade det den synnerligen väl att ha många furstar avlägsnade på lång tid från hemlandet. Där kunde de ha blivit obekväma för kyrkan. I det fjärran österlandet förmådde de däremot inte korsa kyrkans planer. Visserligen har andra, såsom exempelvis Venedig, strax insett, vilka stora ekonomiska fördelar korstågen kunde inbringa dem, och venetianerna begagnade alltså tillfället att utbreda sitt herravälde över den dalmatiska kusten, de joniska öarna och Kreta. Men det vore ändå

dåraktigt att därav dra slutsatsen, att korstågen varit oundvikliga och berott på dåtidens produktionsförhållanden.

När kyrkan började sin förintelsekamp mot de kätterska albigensarna, så var det ingahunda av några ekonomiska bevekelsegrunder som den drevs att utsläcka dessa många tusen människoliv och göra det friaste, andligt mest utvecklade landet i Europa till en öken. Den var beredd att förinta dess högtstående kultur och konstflit, lamslå dess handel och blott lämna kvar en decimerad fysiskt bruten befolkning, blott kätteriet därmed blev utrotat. Vad den eftersträvade var en likriktning av tron, som skulle tjäna dess maktpolitiska syften.

Men den franska kungamakten, som senare biträdde kyrkan i denna strid, hade därvidlag också huvudsakligen politiska synpunkter att följa. I denna blodiga strid blev den arvtagare till grevarna av Languedoc, och därigenom föll hela den södra delen av landet i dess händer, något som måste i hög grad gagna dess centraliseringssträvanden. Både från kyrkans och kungamaktens sida var det sålunda huvudsakligen maktpolitiska motiv som drev dem att kraftigt vrida tillbaka den ekonomiska utvecklingen i ett av Europas rikaste land och förvandla en uråldrig hemvist för glänsande kultur till ruiner och ödemarker.

Ej ens genom det grundligaste studium av tidens produktionsförhållanden skulle man kunna förklara Islams stora erövringståg och särskilt då arabinvasionen i Spanien, vilken släppte lös ett krig, som skulle rasa i 700 år. Det vore fullständigt fåfängt att söka bevisa, hur förändringarna inom det ekonomiska livet verkat som drivfjäder under detta väldiga tidsskede. Snarare är det motsatsen som tydligt faller en i ögonen. När den nergående halvmånen med Granada förlorat sitt sista fäste i Spanien, så uppstod i detta land en ny

politisk-ekonomisk makt, vars ödeläggande inverkan kastade landets hela ekonomiska utveckling århundraden bakåt och bromsade upp den så fullständigt, att följderna ännu idag gör sig förnumna på hela den iberiska halvön. Till och med den oerhörda ström av guld, som efter upptäckten av Amerika i många år flöt till Spanien från Mexiko och det tidigare inkariket, var ur stånd att förhindra den ekonomiska tillbakagången, utan påskyndade den i stället.

Aktenskapet mellan Ferdinand av Aragonien och Isabella av Kastilien lade grunden till den kristna monarki i Spanien, vars högra hand storinkvisitorn blev. Det ändlösa kriget mot det moriska väldet hade förts under kyrkans fana, och som en följd av detta hade de kristna folken i Spanien fått sin andliga och själsliga inställning i grunden förändrad och immuniserat denna fruktansvärda religiösa fanatism, som i många århundraden kom att kasta sin skugga över landet.

Det var mot denna bakgrund den gräsliga klerikalpolitiska despotismen framträdde, och under så många århundraden utövade sitt fruktansvärda förtryck i landet, sedan de spanska städernas sista frihetssträvan väl blivit blodigt kväst. Denna säregna maktkonstellation åstadkom, att de sista resterna av den moriska kulturen utplånades, och drev judarna och araberna ur landet. Hela provinser, som tidigare liknat blomstrande trädgårdar, förvandlades nu till ofruktbara öknar. Ty de av morerna anlagda bevattningssystemen fick förfalla, och man uraktlät att underhålla vägarna. Fast konstfliten i Spanien tidigare varit jämförlig med den bästa i det övriga Europa, försvann den nu nästan fullständigt ur landet, och man återvände till längesedan föråldrade produktionsmetoder.

Enligt vad Fernando Garridos uppger hade Sevilla i början av 1500-talet 16.000 sidenvävtolar, som syssel-

satte 130.000 arbetare. Men mot slutet av 1600-talet var av dessa blott 300 vävstolar fortfarande i verksamhet.

"Det är inte bekant, hur många vävstolar Toledo hade vid slutet av 1500-talet, men där framställdes 435.000 pund siden om året, och detta sysselsatte 38.484 personer. Vid slutet av 1600-talet hade denna verksamhet fullständigt försvunnit där. I Segovia fanns det vid slutet av 1500-talet 6.000 vävstolar, på vilka man vävde ylletyg, som då för tiden ansågs vara det bästa i Europa. Med början av 1700-talet hade denna produktion sjunkit så att man måste införa främmande arbetare från utlandet för att lära segoviaborna väva och färga ylletyg. Orsaken till denna nedgång var att morerna jagats bort, att Amerika upptäckts och börjat bebyggas och att den religiösa fanatismen gjort verkstäderna tomma och ökat antalet präster och munkar. Samtidigt som det blott fanns 300 vävstolar kvar i Sevilla, hade antalet munkkloster stigit till 62 och prästerståndet omfattade 14.000 personer."*

Och Zancada berättar om samma tidsskede:

"År 1655 upphörde sjutton hantverksgillen i Spanien och därmed bland annat järn-, stål-, koppar-, zink-, bly-, svavel- och alunhanteringen."**

Men fast den iberiska halvön blev avfolkad, sedan spanjorerna upptäckt Amerika och miljoner människor flyttat över till den nya världen, så kan detta fenomen inte uteslutande förklaras genom "törsten efter guld", hur stor snikenheten än kan ha varit hos den enskilde individen. Om man läser de berömda "Conquistadorernas" historia, så måste man ge Prescott rätt i att

* Fernando Garrido: "La España Contemporanea". Band I. Barcelona 1868. Ett rikt material finns också i Garridos övriga skrifter, särskilt i hans arbete "Historia de las Clases Trabajadores".

** Praxedes Zancada: "El Obrero en España. Notas para su Historia político y social." Barcelona 1902.

den föga påminner om en skildring av verkliga händelser. Snarare verkar den som en av dessa tallösa romaner om kringirrande riddare, som ju var så omtyckta och uppskattade just i Spanien.

Det kan inte ha varit uteslutande ekonomiska skäl som lockade ut ständigt nya skaror av oförvägna sällar till det sagolika Eldoradot på andra sidan de stora vattenvidderna. Stora riken som Mexiko och Inkastaten med sina miljoner invånare och sin tämligen höga kulturnivå kunde erövrats av en handfull oförvägna äventyrare, som inte drog sig för några medel eller någon fara och som satte tämligen ringa värde på det egna livet. Och detta kan blott förklaras, om man närmare granskar det säregna människomaterial, som var resultatet av 700 års krig och av det hårdande inflytandet från ständiga faror. Det krävdes ett tidsskede, under vilket föreställningen om fred måste synas människorna som en saga ur någon grå forntid och månghundraåriga bittra strider måste verka som det normala tillståndet, för att den vilda trosfanatism skulle uppstå, som utmärkte dåtidens spanjorer. Och på samma sätt kan man förklara det sällsamma behovet av ständigt nya bragder och iver att ofta utan ett spår till anledning sätta livet på spel för att värja den skymfades äran. Det är inte av en slump som Don Quijotegestalten uppstått just i Spanien. — Kanske går de sociologer till överdrift, som vill bygga hela sitt vetande på psykologisk insikt. Men det är ändå obestriddigt, att människans självstillstånd utövar ett starkt inflytande på den form som hennes sociala omgivning tar.

Man skulle kunna anföra ytterligare hundratals exempel, som klart bevisar, att den ekonomiska faktorn visst inte är av fullständigt avgörande betydelse för samhällsutvecklingen. Den spelar obestriddligen en roll i det historiska skeendet, som inte får underskattas,

men denna roll bör inte heller måttlöst överskattas. Det förekommer tidsskeden då de ekonomiska faktorerna på ett förvånande tydligt sätt ingriper i det sociala händelseförloppet. Men det förekommer också andra tidsskeden, då religiösa och maktpolitiska strävanden med påfallande godtycklighet griper in i den normala ekonomiska utvecklingen och under lång tid fullständigt bromsar upp den eller länkar in den på andra banor. Historiska företeelser som reformationen, trettioåriga kriget, de stora revolutionerna i Europa och åtskilligt liknande kan överhuvud taget inte förklaras rent ekonomiskt. Detta hindrar dock inte, att var och en måste erkänna den roll rent ekonomiska förlopp spelat för dessa företeelser både som förberedande orsaker och moment i själva skeendet.

Ännu betänksammare blir man emellertid, när samhällshistorikerna i fråga om ett bestämt tidsskede påstår sig kunna redovisa idel karakteristiska företrädare för en alldeles särskild hushållningstyp. En dylik uppfattning gör inte bara forskarens synfält trängre. Den gör hela historien till en karikatyrbild, som för till det ena nya felslutet efter det andra. Människan är inte enbart bärare av klart uttryckta ekonomiska intressen.

I alla länder, där borgardömet nått social betydelse, har det sålunda fullföljt strävanden, som ingalunda varit betingade av dess ekonomiska intressen, utan ganska ofta stått i direkt motsättning till dessa. Dess kamp mot kyrkan, dess strävanden att åstadkomma en varaktig fred mellan folken, dess liberala och demokratiska uppfattning om regeringsmaktens natur, som lett till svåra konflikter med den traditionella härskarmakten av Guds nåde och många andra varmt omhuldade åskådningar är bevis på den saken.

Man bör inte invända, att borgardömet under in-

flytande av sina snabbt växande ekonomiska behov fort nog glömt sin ungdoms ideal och hänsynslöst lämnat dem i sticket. Om man jämför genombrotts-tidens socialistiska rörelser i Europa med våra dagars nyktert realpolitiska arbetarpartier, så måste man mycket snart inse, att proletariats förmenta talesmän visst inte har någon rätt att anklaga borgardömet för den inre omvandling som det lagt i dagen. Inget av dessa partier har mött den svåraste kris, som den kapitalistiska världen genomlevt, med ens det ringaste försök att i socialistisk anda påverka de bestående ekonomiska förhållandena. Aldrig tidigare har det ekonomiska läget varit lika moget för en omgestaltning av det kapitalistiska samhället. Hela den kapitalistiska hushållningen har fullständigt råkat i olag. Medan kristillståndet förut blott varit ett periodiskt återkommande fenomen inom den kapitalistiska världen, har det nu sedan många år varit den normala yttringen av vårt samhällsliv.

Vi har haft idel industriella kriser, jordbrukskriser, handelskriser och försvarskriser. Summan har varit en erinran om det kapitalistiska systemets otillräcklighet. Nära trettio miljoner människor har varit dömda till en eländig tiggarexistens mitt i en värld, som höll på att dränkas i sitt eget överflöd. Men vi har saknat det rätta sinnelaget, denna socialistiska inspiration, som strävar efter en grundlig omgestaltning av samhällslivet och inte nöjer sig med ett lappverk, av vilket krisen blott kan förlängas, men som inte mäktar undanröja dess orsaker. Aldrig tidigare har det varit så uppenbart, att de ekonomiska betingelserna inte ensamma förmår ändra samhällsbyggnaden, om människorna saknar sådana själsliga och andliga förutsättningar, som kan ge deras längtan vingar och inrikta deras förströdda krafter på en gemensam uppgift.

De socialistiska partier och fackliga organisationer,

som skulle vara bärare av denna anda, har emellertid inte bara avstått från den, i den mån det gällt att ekonomiskt omforma samhället. De har faktiskt också visat sig vara oförmögna att vaka över det politiska arvet från den borgerliga demokratin. Ty de har överallt utan strid uppgivit för längesedan vunna fri- och rättigheter och på det sättet, låt vara mot sin vilja, banat väg för fascismens anstormning i Europa.

I Italien blev en av de socialistiska partiernas främsta representanter skaparen av den fascistiska staten, och en hel rad kända arbetarledare med d'Aragona i spetsen tågade med vajande fanor rakt in i Mussolinis läger.

I Spanien var det socialistiska partiet ensamt om att sluta fred med Primo de Riveras diktatur, och under republikens mest lysande tid, då hundratals mördade arbetare med sitt blod färgat de makthavandes händer röda, har samma parti visat sig vara det bästa bålverket för de kapitalistiska intressena, och det har villigt biträtt med varje inskränkning i de politiska rättigheterna.

I England fick man på sin tid sällsamt nog bevittna, hur arbetarpartiets mest begåvade ledare helt plötsligt hastade in i det nationella lägret och genom detta beteende bragte ett förintande nederlag över ett parti som de tillhört i flera årtionden. Philip Snowden begagnade tillfället att anklaga sina tidigare kamrater för "att mera tänka på klassintressen än på nationens behov", en anklagelse som tyvärr inte var riktig, men som i stället var så mycket mer betecknande för den nuvarande lorden.

I Tyskland hastade både socialdemokratin och fackförbunden att bistå den kapitalistiska storindustrin med dess kända försök att rationalisera folkhushållningen. Fast detta ledde till en direkt katastrof för den tyska arbetarrörelsen, ansträngde man sig oerhört att visa till-

mötesgående, och på så sätt fick det moraliskt ruttna borgardömet möjlighet att hämta sig efter den omskakning, som var följden av det förlorade kriget. Till och med ett påstått revolutionärt arbetarparti som Tysklands kommunistiska parti lade beslag på nationalistiska reaktionens nationalistiska paroller och sökte bromsa upp den hotande fascismen genom att hänsynslöst svika alla socialistiska grundsatser.

Till dessa exempel kunde man foga åtskilliga andra, som alla visar, att det övervägande flertalet inom den organiserade socialistiska arbetarrörelsen knappast har rätt att anklaga borgardömet för politisk hållningslöshet och svek mot tidigare ideal. I sin senaste utformning har liberalismen och den borgerliga demokratin ständigt sökt upprätthålla skenet. De påstådda representanterna för proletariatets intressen har däremot inte sällan på ett upprörande självuppgivet sätt offrat sina tidigare ideal för att kunna gå sina motståndares ärenden.

En hel rad ledande nationalekonomer, som visst inte byggt på några socialistiska ståndpunktstaganden, har uttryckt den åsikten, att det kapitalistiska systemet sett sina bästa dagar och att den otyglade profithushållningen måste ersättas med en på nya grundsatser byggande behovshushållning, om inte Europa skall gå under. Det oaktat märker man allt tydligare, att de socialistiska organisationerna ingalunda är situationen vuxna. Flertalet av dess representanter har inte kommit längre än till mycket ytliga reformer, och de slösar bort sina krafter på lika meningslösa som farliga fraktionsstrider som i sin ömkliga hätskhet påminner om det andligen ofrukthara uppträdandet inom många religiösa sekter. Det är därför inte underligt, att hundratusentals människor till sist kommit att ge upp hoppet om socialismen och låtit sig bortkollras av Tredje rikets rättfångare.

Man skulle kunna invända, att livets egen nödvändighet borde pressa oss fram emot en radikal omvälvning i våra ekonomiska förhållanden, även om socialisterna inte gjorde något åt saken, ty en olöslig kris blir ju i längden ej möjlig att uthärda. Detta vill ingen förneka, men det är fara värt, att den socialistiska arbetarrörelsens nuvarande inställning kan medföra omläggningar i samhällsekonomin, som de produktiva folklagen inte får något tillfälle att inverka på. Man kommer att ställa dem inför fullbordade fakta, som andra åvägbringat oberoende av dem, och på det viset får de fortfarande nöja sig med att uppträda som österländska slavarbetare, vilket ju också hela tiden var den roll man tillämnat dem. Om inte alla tecken bedrar, så vandrar vi med jättesteg mot statskapitalismens tidsskede, vilket för arbetarklassens del kommer att betyda ett nytt underdånighetssystem, där människan blott värdesättes som råmaterial i hushållningen och varje personlig frihet totalt utplånas.

De ekonomiska förhållandena kan under vissa omständigheter tillspetsa sig så, att en förändring i det rådande sociala läget helt enkelt blir en livsnödvändighet. Då är frågan blott, vilken riktning skall man slå in på. Blir det vägen till frihet man väljer eller kommer man blott att sträva efter en förbättrad form av slaveri, som visserligen tillförsäkrar människorna en dräglig utkomst, men som i stället berövar dem varje handlingsfrihet? Men det är detta senare och blott det som allt kommer an på. Inkarikets samhällsförfattning garanterade varje undersåte den nödvändiga utkomsten. Landet låg emellertid under oinskränkt despotism, som grymt bestraffade varje uppstudsighet mot givna befallningar och som förnedrade den enskilde till att bli ett viljelöst redskap i statsmaktens händer.

Också statskapitalismen skulle kunna vara en utväg ur den nuvarande krisen, en väg till social frigörelse

vore den emellertid icke. Tvärtom skulle den låta människorna sjunka ner i ett träsk av trældom, som vore ett hån mot allt vad man vill kalla för människovärde. I varje fängelse och varje kasern råder en viss social likställdhet: alla får samma bostad, samma mat och likadana kläder, alla utför likadant arbete eller åstadkommer samma prestationer. Men vem vill påstå, att ett dylikt tillstånd vore ett mål att eftersträva?

Det är en sak, om de olika medlemmarna i ett samhälle har lika inflytande över sitt öde, själva sköter sina angelägenheter och besitter den oförytterliga rätten att ta del i handläggningen av allmänna ärenden. En helt annan sak är det, om de blott fungerar som verkställande organ för en främmande vilja, som de saknar möjlighet att påverka. Varje soldat har rätt till lika ranson. Däremot tillkommer det honom inte att äga ett eget omdöme. Han måste blint lyda sina överordnades order och i nödfall undertrycka sitt eget samvetes röst. Ty han är blott en kugge i ett maskineri som andra sätter i rörelse.

Inget tyranni är olidligare än det som utövas av en allsmäktig byråkrati som griper in i alla människors handlingar och sätter sin prägel på dem. Ju oinskränkta statsmakten breder ut sig över de enskildas liv, desto fullständigare förlamar den deras skaparkraft och deras förmåga av självständig vilja. Men statskapitalismen, denna skrämmande motpol till socialismen, innebär en överlåtelse av alla samhälleliga livsyttningar till staten; den är teknikens seger över anden, en rationalisering av tanken, handlandet och känslan enligt myndigheternas normer och följaktligen slutet på sann andlig kultur. När man hittills inte förstått hela räckvidden av denna fruktansvärda utveckling eller rent av godtagit föreställningen, att de ekonomiska betingelserna gjort den oundviklig, så

måste väl detta anses vara ett av tidens mest ödesdigra tecken.

Den farliga manien att vilja se en oundviklig konsekvens av de kapitalistiska produktionsförhållandena i varje social företeelse har hittills blott medfört, att människan blivit övertygad om att allt samhällsliv är uttryck för bestämda nödvändigheter och därför ur samhällsekonomisk synpunkt omöjligt att förändra. Denna fatalistiska uppfattning har helt naturligt medfört, att folk fått sin motståndskraft lamslagen och därför blivit villigare att finna sig i de givna omständigheterna, hur avskyvärda och mänskligt ovärdiga dessa än kunnat vara.

Var och en vet, att de ekonomiska betingelserna utövar inflytande på förändringarna i våra samhällsförhållanden. Det är emellertid vida betydelsefullare, hur människor med sina tankar och sitt sätt att handla, reagerar inför detta inflytande, vilka mått och steg de beslutar sig för att ta, i syfte att åvägabrunga den omvälvning i de sociala levnadsbetingelserna, som de känner vara nödvändig. Det är emellertid just i sitt sätt att tänka och handla som människan förefaller att vara minst betingad av rent ekonomiska motiv. Vem skulle exempelvis vilja påstå, att denna puritanism, som intill våra dagar på ett så avgörande sätt präglat de anglosaxiska folkens hela andliga utveckling, vore en oundviklig följd av den framspirande kapitalismen? Eller vem vill frambringa bevis för att det första världskriget under alla omständigheter måste ha kommit som ett resultat av det kapitalistiska systemet och följaktligen var oundvikligt?

Ekonomiska intressen har utan tvivel spelat en viktig roll i detta liksom i alla andra krig. De hade emellertid inte ensamma förmått utlösa den ödesdigra katastrofen. Näppeligen hade väl en nykter redogörelse för konkreta ekonomiska tendenser kunnat sätta de breda folkmas-

sorna i rörelse. Därför måste man övertyga dem att den sak, för vilken de måste slå ihjäl andra och själva bli ihjälslagna, var en "god och rättfärdig" sak. Sålunda kämpade man på den ena sidan "mot den ryska despotismen", för ett "befriat Polen" och givetvis för "fosterlandets väl", som "de allierade sammansvurit sig" att ödelägga. Och på den andra sidan stred man för "demokratins seger" och för "ett slut på den preussiska militarismen", så att "detta krig skulle bli det sista".

Man skulle kunna invända, att det trots allt var de besuttna klassernas ekonomiska intressen som dolde sig bakom de väldiga kaskader av ord, med vilka man i fyra år sökte föra folken bakom ljuset. Men det är inte detta saken gäller. Det avgörande ligger i den omständigheten, att ett krig över huvud inte skulle ha varit möjligt utan denna fortsatta vädjan till människornas folkliga stämningar och till rättfärdighetskänslan. Slagord som "Guds straffdom över England!" och "Död åt hunnerna!" åstadkom under förra kriget större underverk än de besuttnas kalla ekonomiska intressen. Det förhållandet, att människor måste drivas in i en viss stämning, innan de kan lockas ut i ett krig, och än mer den omständigheten, att denna stämning blott kan framspringa ur individens själsliga och andliga behov, ådagalägger tydligt detta.

Nödgedes vi inte uppleva, att till och med de som så länge predikat för arbetarmassorna, hur varje krig under kapitalismens skede berodde på rent ekonomiska orsaker, plötsligt lade sina historiefilosofiska teorier på hyllan, när världskriget bröt ut, och lät de nationella intressena gå före klassintressena? Det var just samma personer, som med en sådan marxistisk bekännariver vitsordat "Det kommunistiska manifestets" sats: "Historien om alla hittillsvarande samhällen är historien om klasskamp."

Lenin och andra har förklarat sammanbrottet inom de flesta socialistiska partierna vid krigsutbrottet med ledarnas rädsla för att ta ansvar och bittert anklagat dessa för deras brist på moraliskt mod. Även om man också i detta fallet bör akta sig för generaliseringar, så kunde man kanske medge, detta påpekande bygger på åtskillig sanning. Men vad blir slutsatsen?

Om rädslan för ansvar och bristen på moraliskt mod faktiskt drivit flertalet socialistiska ledare att hävda sina olika fäderneslands nationella intressen, så är detta blott ett nytt bevis på att vår egen åsikt är riktig. Mod och feghet bestämmas inte av produktionsapparatens för tillfället rådande struktur, utan har sin grund i människosjälens känsloläge. När emellertid ledarna för en miljonhövdad folkrörelse blir så starkt influerade av själsliga egenskaper, att hanen inte hunnit gala tre gånger, förrän de oreserverat offerar sina tidigare grundsatser och marscherar upp vid sidan om den socialistiska arbetarrörelsens värsta fiender mot den s. k. arvfienden, så bevisar detta blott, att man inte kan förklara människornas handlingar med produktionskrafterna och att de inte så sällan direkt strider mot dessa. Ur varje skede i historien går det att hämta tusentals bevis på detta förhållande.

Men det är också ett otvivelaktigt misstag, att det första världskriget enbart skulle vara en oundviklig följd av mot varandra stridande ekonomiska intressen.

Kapitalismen vore mycket väl tänkbar, även om industrimagnaterna i världen helt fredligt kunde enas om bästa sättet att utnyttja avsättningsområdena och råmaterialtillgångarna, precis som representanterna för olika ekonomiska verksamhetsfält inom ett och samma land brukar komma överens, utan att var gång slita sina tvister med svärdet. Det finns redan nu ett betydande antal företagarsbranscher inom vilka den kapitalistiska industrien bildat sammanslutningar för att

fastställa vissa kvota för tillverkningen i vart land och på så vis reglera produktionen inom sitt fack enligt ömsesidig överenskommelse och efter fastställda principer. Den internationella stålkartellen i Europa är ett exempel på detta. Genom en dylik reglering förlorar kapitalismen ingenting av sin egentliga natur; dess privilegier förblir oberörda och dess herravälde över skarrorna av löneslavar skulle rentav väsentligt stärkas genom en dylik utjämning.

Rent ekonomiskt sett var alltså kriget visst inte oundvikligt. Kapitalismen hade kunnat klara sig även på annat sätt. Det är till och med ganska säkert, att den kapitalistiska ordningens förespråkare aldrig låtit kriget bryta ut, om de anat dess följder.

Men i det kriget var det inte bara rent ekonomiska, utan också maktpolitiska skäl som spelade den mest framträdande rollen och i sista hand bidrog att utlösa katastrofen. Efter Spaniens och Portugals tillbakagång hade stormaktsställningen i Europa övergått till Holland, Frankrike och England, vilka land nu började rivalisera med varandra. Holland förlorade snabbt sin ledande ställning, och efter freden i Breda blev dess inflytande över den europeiska politiken allt obetydligare.

Men också Frankrike hade efter sjuårskriget måst avstå från en betydande del av sin tidigare stormaktsställning, och det var så mycket mindre i stånd att svinga sig upp till den, som dess finansiella svårigheter allt mer spetsade till sig och medförde detta exempel-lösa förtryck av folket, ur vilket revolutionen sprang fram. — Napoleon ansträngde sig senare oerhört för att återvinna Frankrikes förlorade positioner i Europa, men hans gigantiska strävanden ledde inte till något resultat. England blev Napoleons oförsonligaste fiende, och denne förstod mycket bra, att hans planer på världsherravälde aldrig kunde bli verklighet, så länge "krämarnationen", som han hånfullt kallade engelsmän-

nen, förblev obeseegrad. Napoleon förlorade spelet, sedan England fått hela Europa på sin sida mot honom och på så sätt lyckats hävda sin ledande ställning i Europa och världen.

Det brittiska världsväldet är emellertid inget sammanhängande område som andra tidigare riken varit. Dess besittningar är utbredda över alla fem världsdelarna, och dess säkerhet beror på den maktställning som britterna har i Europa. Varje hot mot denna ställning är ett hot mot kolonierna, i mån som England äger dessa. Så länge det ännu inte på kontinenten förefanns någon modern storstatsbildning med väldiga arméer och flottor, med tjänstemannakårer, kapitalistiska företag och högt utvecklad industri, med utländska handelsfördrag, exportintressen och stegrade expansionsbehov, satt det brittiska väldet tämligen ostört kvar i sin världsmaktsställning. Men ju kraftigare en kapitalistisk stormakt framträdde på kontinenten, desto mer måste England känna sig hotat i sin ledarställning. Varje försök från en europeisk stormakts sida att vinna nya avsättningsområden och råvarukällor, att säkerställa sin export genom avtal med utomeuropeiska länder och skaffa sig ett så brett svängrum som möjligt för sina expansionssträvanden måste förr eller senare på något håll leda till en konflikt med den brittiska intressesfären och frammana öppet eller fördolt motstånd från Englands sida.

Av denna orsak måste den engelska utrikespolitiken i första hand inrikta sig på att hindra en stormakt med dominerande inflytande från att uppstå på kontinenten. Och om detta inte lyckades, så måste britterna inrikta all sin skarpsinnighet på att spela ut den ena makten mot den andra. Därför kunde engelsmännen blott välkomna, att Napoleon III led nederlag mot den preussiska krigsmakten och mot Bismarcks politik, eftersom Frankrike på så sätt i årtionden skulle vara försvagat. Men Tyskland gick mot ett oväntat snabbt uppsving

som modern industristat. Det byggde systematiskt ut sina militära resurser. Det satte igång en kolonialpolitik, och det lade framför allt upp ett flottbyggnadsprogram och visade ett ständigt tilltagande expansionsbehov, som med sin "Drang nach Osten" ("strävan mot öster") måste bli allt mer obehagligt påfallande för engelsmännen. Därmed stod det brittiska världsväldet inför en ny fara, vilken dess representanter inte kunde behandla med likgiltighet.

Att den engelska diplomaten utan tvekan grep efter varje medel att bemästra denna fara, är inget bevis för att dess talesmän av naturen skulle vara mer bakåtskrävande och skrupelfria än diplomaterna i andra länder. Det lättvindiga talet om det "perfida Albion" är lika huvudlöst som skrytet med en "civiliserad krigsföring". När den engelska diplomaten visade sig den tyska överlägsen och ådagalade större förfarenhet i hemligt ränkspel än denna, så berodde detta blott på att dess utövare disponerade över en vida större erfarenhet och på att flertalet ansvariga statsmän efter Bismarck blott var viljelösa redskap hos kejsarmakten. Därtill ägde intet av dessa redskap mod att sätta sig upp mot de farliga nyckerna hos en ansvarslös psykopat och hans fala kamarilla.

Roten till det onda har mindre legat hos enskilda personer än hos maktpolitiken själv, likgiltigt vem som bedrivit den och vilka omedelbara mål den ställt sig. Maktpolitiken är endast tänkbar med tillgripande av alla för det enskilda samvetet än så motbjudande medel blott dessa är framgångsrika, motsvarar statsintresset och tjänar dess syften.

Machiavelli, som var modig nog att systematiskt sammanfatta principerna för maktpolitiken och rättfärdiga dem i statsnyttans namn, har klart och tydligt givit uttryck åt just detta i sina "Discorsi": "Om man alls sysslar med fosterlandets bästa, så får man inte låta sig i minsta mån påverkas av sådant som rätt eller

orätt, medlidande eller grymhet, beröm eller förtal. Man får inte ta anstöt av något och bör alltid blott gripa efter sådana medel, som kan hålla det egna landet vid liv och bevara dess självständighet."

Varje förbrytelse i statens tjänst är en berömvärd gärning i den fulländade maktpolitikerns ögon, om den bara visar sig framgångsrik. Ty staten står utanför gott och ont. Den är försynen på jorden, och dess beslut måste för den vanlige undersåten verka lika meningslösa och ofattbara, som den troende finner det öde, Gud i sin allmakt låter drabba honom. Alldeles som Gud enligt vad teologerna och de skriftlärdade förkunnar i sin outrannsakliga vishet ofta brukar tillgripa de grymmaste och avskyvärdaste medel för att nå sina syften, så är även staten enligt den politiska teologien obunden av den vanliga människomoralens grundprinciper. Om dess representanter måste eftersträva vissa bestämda mål, så kan de likgiltigt sätta miljoner människors liv och lycka på spel.

Den diplomat som faller i en motståndares grop har knappast någon anledning att beklaga sig över dennes lömska och samvetslösa beteende. Om rollerna varit ombytta, skulle han ju själv ha fullföljt samma syften, och hans misslyckande beror ju blott på att motspelaren varit skickligare i att spela förbrytarens roll. Den som tror sig oförmögen att undvara det organiserade våld som staten symboliserar, han måste också vara redo att ta alla följder av denna vantro och offra sin dyrbaraste ägodel, sin egen personlighet, åt Molok.

Det var huvudsakligen på maktpolitiska motsättningar, vilka framsprungit ur de stora kapitalistiska staternas ödesdigra expansionssträvan, som det första världskriget berodde. När folken och särskilt de arbetande skikten i olika länder varken ägde blick för situationens allvar eller kunde prestera det moraliska modet att i samlad trupp värja sig mot diplomaternas, militaristernas och profithajarnas skumma ränkspel, så fanns

det ingen makt i världen som kunde hejda katastrofen.

I årtionden liknade varje stor stat ett jättelikt här-läger, som väpnat till tänderna låg mittemot sin granne, ända till dess att en gnista kom en bomb att explodera. Om världen med öppna ögon gick rakt mot avgrunden så berodde detta inte på att allt måste inträffa som det skedde. Utan orsaken var, att de breda lagren i alla länder saknade den minsta aning om det lömska spel som försiggick bakom deras ryggar. De kunde tacka sin obegripliga optimism och framför allt sin blinda tro på sina regeringars och sina så kallade andliga ledares överlägsenhet för att de i fyra år blev ledda till slaktbänken som viljelösa boskap.

Även om den trängre kretsen inom storfinansens och storindustriens kraftigt bidragit att släppa lös den stora syndafloden av blodsutgjutelse, så handlar emellertid inte ens den uteslutande på grund av möjligheterna till materiell vinning. Att i varje kapitalist blott se en profithaj svarar kanske utmärkt mot propagandans krav, men det är alldeles för trångsynt och har inget stöd i verkligheten.

Till och med för en modern storkapitalist spelar den maktpolitiska inriktningen ofta en större roll än det rena ekonomiska vinstintresset, låt vara att man inte alltid har lätt att skilja dessa båda faktorer från varandra. Kapitalisterna har fått smaka makt-känslans ljuvlighet och blir lika våldsamt hänfödda som forna dagars stora erövrare, när de kan göra uppror mot den egna regeringen som Hugo Stinnes och hans anhang under den militära svaghetsperioden i Tyskland eller när de får ingripa som viktiga faktorer i sitt lands utrikespolitik.

Hos de typiska representanterna för den moderna storkapitalismen är den rent ekonomiska synpunkten och utsikten till materiella fördelar långtifrån allena-rådande. Man möter nästan oftare en osund böjelse att

inordna miljoner människor under en bestämd vilja och tvinga hela riken in på vägar som tycks vara gagnande för små minoriteters skumma maktintressen. Den storkapitalistiska oligarkien känner sig ingalunda tillfredsställd med blotta lusten att hopa ständigt större vinster.

Var och en av dess företrädare vet, vilken oerhörd makt som den enskilde och den kast han tillhör får genom att besitta stora rikedomar. Denna insikt utgör en stor frestelse och den frammanar detta typiska härskarsinne, som till sina följder ofta är mera ödesdigert än monopoliet som enkelt sakförhållande. Det är denna andliga inställning hos de moderna grandseigneurerna inom storindustrien eller storfinanserna som leder dem att krossa varje motstånd och som gör dem absolut ovilliga att tåla likaberättigade medmänniskor vid sin sida.

I den stora striden mellan kapital och arbete spelar denna brutala härskaranda ofta en mer avgörande roll än de direkta ekonomiska intressena. Forna tiders småföretagare stod ännu i ett visst förhållande till de arbetande befolkningsskikten och kunde därför uppbringa en större eller mindre förståelse för dess belägenhet. Den moderna penningaristokratien har numera ingen större förbindelse med de lägre klasserna i sitt land, än sjuttonhundratalets feodalbaroner hade med sina livegna.

Den känner massorna blott som kollektiva utsugningsobjekt för sina ekonomiska och maktpolitiska intressen och har i allmänhet ej någon blick för deras hårda levnadsbetingelser. Därav kommer dess hjärtlösa brutalitet, dess härsklystna människoförakt och dess känslösa likgiltighet för offrens lidande.

På grund av sin sociala ställning behöver den moderna storkapitalisten inte sätta några gränser för sin maktlystnad. Med hänsynslös egoism kan han gripa in i sina medmänniskors liv och spela försynens roll gentemot

dem. Blott genom att ta med deras lidelsefulla begär efter maktpolitiskt inflytande över det egna folket och främmande nationer i sina beräkningar, har man möjlighet att skaffa sig en riktig bild av den moderna storkapitalismens representanter. Det är just detta drag hos dem, som gör att de blir så farliga för samhällslivets framtida gestaltning.

Inte för inte stödde den samtida monopolkapitalismen reaktionära rörelser som nazismen och fascismen. De skulle hjälpa den att slå ner allt organiserat motstånd från det arbetande folkets sida och skapa ett rike av industriell underdånighet, där den skapande människan blott kan ifrågakomma som en ekonomisk robot, vilken inte utövar det minsta inflytande på utgestaltningen av de ekonomiska och sociala förhållandena.

Detta härskarvanvett gör inte halt inför några hinder. Utan tvekan sätter det sig över alla framsteg i det förgångna som folken måst kämpa sig till med sitt hjärteblod, och den är redo att med rätt våld krossa alla fri- och rättigheter, som kan rubba dess cirklar, vilka syftar till att pressa in all samhällslik verksamhet inom dess egen maktviljas snäva formeler. Troligen var det inte dess skuld, att den gjorde upp räkningen utan värden vid denna allt annat än heliga allians med fascismen.

Denna risk för en fullständig förtrustning av det ekonomiska livet är så mycket större, som den tycks bilda det naturliga övergångsstadiet till ett folkens allmänna slaveri under statskapitalismen, vilken på allt sätt stimuleras av det vilda begär att förstatliga, som nu framstår som idealet för de bredare lagren inom den socialistiska arbetarrörelsen.

I detta avseende har Ryssland erbjudit oss ett exempel, som på grund av sin åskådlighet knappast borde kunna missförstås av någon vettig människa. Redan för hundra år sedan sade Proudhon: "Det värsta som skulle kunna drabba socialismen vore ett förbund

med den politiska absolutismen, eftersom det skulle leda till alla tiders värsta slaveri."

Det är denna fara som nu hotar oss mest av allt, och den närmaste framtiden kommer att bero av hur det går med den.